

ВОТИВИ ОТ РОДОПИТЕ ¹
Ралица Гелева-Цветкова
Институт за фолклор към БАН

Вотивите ² са част от системата на обредните оброчни практики по българските земи. Те са еднократни дарове с конкретна, точно формулирана, чрез визуално изображение цел, мотивирана от праисторическото схващане на молбата като взаимен договор по формулата „дай – за да ти се даде” и в този си вид разкриват дълбоките езически корени на народното вярване, запазени и след официалното приемане на християнството ³. Пластичните оброчи са символ на личен обет и в същото време са и знак на уважение, преклонение пред свръхестествената сила на Светците. Най-често тези произведения на светската металопластика се свързват с имитативната магия, широко разпространена в народната медицина и свързаните с нея практики.

Значенията на думата „оброч” в българския език са многобройни и отразяват цялото разнообразие на действия и предмети, включени в системата на оброчните обреди ⁴, което не е обект на даденото изследване. За това накратко ще се спрем на конкретното значение – синоним на думата оброч – вотив, като пластично изображение и неговото функциониране в региона на Средните Родопи до средата на 19 век, както и продължението на оброчната традиция от този вид до днес.

Акът на оброчане на подобен предмет е можел да става както в култовата постройка (църква, параклис), така и на определено място – оброчище, грамада, като не е било изключено едновременното оброчане и на двете места. В повечето случаи оброчането е ставало явно – пред семейната община или дори цялото селище в деня на църковния/народния празник на светеца, покровител на молещия или друг светец, към когото е отправена конкретната молба. Най-често вотиви са се оброчали на св. Богородица, св. Харалампи, св.св. Козма и Дамян, св. Спиридон и св. Илия ⁵. Често оброчането се е съпровождало с уговорка, че оброченият предмет ще бъде дарен само при условие на изпълнение на молбата (изцеление на болестта, сдобиване с рожба и т.н). В тези случаи се е прибегвало до по-усъвършенствани дарове, специално поръчвани на известен майстор. Тези дарове са се поднасяли както и другите в църквата на иконата, но са се изпълнявали вече не във формата на произволна човешка фигура или нейна част, а са спазвали канона, приложим към обковите на иконите ⁶ – т.е. нимбове, ръце или атрибути на Светиите; елементи от църковната утвар. Вотивите, които са се давали предварително, са се залепвали с восък за иконите или са се връзвали за тях с червен конец и след известно време са се прибирали от клисаря в ризницата на църквата ⁷. Когато са се събирали повече такива предмети с решение на църковното настоятелство те са били продавани, а парите от тази продажба са се използвали за нуждите на храма ⁸.

Едни от най-старите вотиви от изследвания регион (края на 18 век) са запазени в колекцията на К. Канев. Това са схематични човешки фигурки, крака, ръце или очи, с типичната за този вид предмети скромна украса – изчукани точки или къси шрихи по контура на предметите. Размерите им варират от 2 до 8 см. Според К.Канев, тези предмети са били прибрани в ризницата на църквата от вече несъществуващия параклис „Вълкушинска плевня”, където местните християни са се покланяли тайно на Бога по времето на най-силните мюсюлмански гонения ⁹. Други подобни не бяха открити, но по-възрастните информатори споделяха, че са чували за подобно оброчане от своите баби и дядовци, което потвърждава схващането на Ст. Л. Костов ¹⁰, че тази практика е изчезнала през последната половина на 19 век. Запазени са само даровете,

които са поднасяни в църквата под формата на елементи от обкова на иконите и могат да се видят в повечето църкви от региона.

Днес в Средните Родопи металните оброци вече отдавна са история, но практиката за обричане на дарове е запазена. Най-често това са текстилни изделия, които по нищо не напомнят „класическите” вотиви от миналото, но носят същото послание¹¹. Също така с възраждането на позабравените християнски добродетели и традицията на ктиторството, актът на обричане на предмет на даден светец продължава да съществува и намира своя нов пластичен израз.

БЕЛЕЖКИ

1. Материалът се базира върху теренно проучване на автора в Средните Родопи, проведено през м. август – октомври 1995 г., и се съхранява в Архива на Института за фолклор – БАН (АИФ I No 144, I).
2. Вотивите представляват малки метални (най-често медни или сребърни) изображения на човешко тяло, негови части или, по-рядко, изображения на животни, които се използват в случай на болест, беда и т.н. Тези предмети са били широко разпространени по българските земи до средата на 19 в. Вж. **Костов, Ст.Л.** Вотиви. В: ИНЕМ, 1922, кн.1-2, 15; **Бакърджиев, Г.** Кована мед. С., 1957, прил. 85-86; **Дерменджиев, Хр.** Вотивна пластика. В: сп. Векове, 1978, кн. 2, 14-21; **Попов, Р.** Вотив. В: Българска Митология. Енциклопедичен речник, С., 1994, 66 и др.
3. **Мутафчиев, П.** 681-1323. История на българския народ. С., 1986, 74, 76, 110; **Тодоров, Е.** Древнотракийско наследство в българския фолклор. С., 1972; **Маринов, Д.** Избрани произведения, С., 1985, 344-348, 352-353, 371; **Етнография на България.** С., 1985, Т. 3, 139-158; **Мутафов, В.** Оброчищата като култови обекти. В: Етнографски проблеми на народната духовна култура. С., 1989, Т. 1, 194-222; **Костов, Ст.Л.** Цит. съч. и др.
4. **Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от 19 и 20 век.** С., 1974, 303; **Български тълковен речник.** С., 566; **Нанов, Л., А. Нанова.** Български синонимен речник. С., 1987, 34, 51, 144, 146, 178; **Речник на българския език.** С., 1979, Т. 2, 419; **Мъжлекова, М.** Речник на старобългарски думи в днешните български говори. С., 1990, 131.
5. Данните са от интервю с отец Константин Канев, свещеник в църквата на с. Момчиловци, Смолянско, 78 год. АИФ I, 144, 49.
6. **Енциклопедия на изобразителните изкуства в България.** С., 1987, 243; **Иванов, М.** Златарски произведения от 16-19 век в музея на Бачковския манастир. С., 1967, 78; **Друмев, Д.** Златарско изкуство. С., 1976 и пос. лит.
7. АИФ I, 144, 50. Инф. К. Канев
8. АИФ I, 144, 58. Инф. Радка Гьорджева, клисарка в църквата „Св.Неделя”, гр. Смолян, 70 год.
9. АИФ I, 144, 52. Инф. К. Канев
10. Цит. съч.
11. АИФ I, 144, 61. Инф. Нели Каменова, домакиня, 38 год.